

Mijnheer de openingsredenaar,
Beste Hendrik,

Inleiding

1.- Liefhebbers van James Bond en film in het algemeen hebben het al vaak gezien: de brullende leeuw. Deze leeuw, anders dan de Vlaamse, is eigendom van de firma MGM, een legendarische Hollywood filmstudio. U deed mij tijdens uw openingsrede een beetje denken aan een brullende leeuw. Een leeuw omdat u inderdaad een moedig iemand bent, steeds bereid om uw nek uit te steken, anders dan de struisvogel. Brullend, omdat u er steeds weer in slaagt uw vaak gewaagde standpunten aan een groot publiek te verkondigen. Ik ga vandaag na, in deze repliek, of u terecht heeft gebruld op justitie.

2.- Om uw vlammend betoog tegen de huidige werking van justitie op te bouwen bent u vertrokken vanuit het uitgangspunt dat justitie nog steeds werkt volgens regels die werden opgesteld in een niet-democratische negentiende-eeuwse samenleving, en u stoort zich meer in het bijzonder aan de verticaliteit of het hiërarchische, wat zich onder meer vertaalt in de symbolisch gebrekkige architectuur van dit justitiepaleis, die een moderne rechtsbedeling in de weg zou staan. Vervolgens stelt u vast dat deze van oorsprong negentiende-eeuwse verticaliteit recent op haar grenzen is gebotst, dat justitie in een moderne democratische context meer behoefte heeft aan een horizontale rechtsbedeling, en stelt u een aantal maatregelen voor, die op het eerste zicht een radicale omwenteling inhouden. We zullen zien of deze stellingnames terecht zijn.

Geschiedenis

3.- Uw uitgangspunt is dat een aantal Belgische instellingen nog steeds zijn georganiseerd zoals in de negentiende eeuw. De regels vervat in de grondwet zijn immers hetzelfde gebleven, in essentie. Deze redenering is veel te makkelijk.

4.- Ik geef een tegenvoorbeeld: de koninklijke functie. Een Franstalig historicus, Jean Stengers, heeft ooit hierover een boek geschreven en kwam tot de volgende belangwekkende conclusie: "de evolutie (van de koninklijke functie) is een evolutie van de praktijk geweest en niet (...) een evolutie van de teksten. De teksten, de grondwetsbepalingen over de Koning dus, zijn sinds 1831 nagenoeg ongewijzigd gebleven. Wel is gebleken dat ze uiterst kneedbaar waren." Het is dus niet zo dat, omdat de tekst van een regel niet wijzigt, de toepassing van deze regel niet kan evolueren. Een zelfde vaststelling kan men waarnemen, wanneer men het parlement bekijkt. In tegenstelling tot het beeld dat u heeft geschetst, is de job van politicus en dus ook van parlements lid wezenlijk veranderd. In de 19e eeuw gaven politici doorgaans weinig TV-interviews én was de quiz "de slimste mens ter wereld" nog niet volledig

doorgebroken, om maar iets te zeggen. Ik begrijp niet waarom u hekelt dat elk woord dat in het parlement wordt gesproken, opgenomen wordt in het parlementair verslag, want dat is een vorm van verantwoording voor de kiezer, en volgens u is "verantwoording afleggen" juist de essentie van democratie. U pleit er immers voor dat ook magistraten dit zouden doen. Waarom u dan gekant bent tegen deze werkwijze in het parlement is voor mij volstrekt onduidelijk. Trouwens, er is wel degelijk evolutie. Het parlement doet immers de inspanning om deze verslagen beschikbaar te stellen op internet. Dat komt de democratie ten goede, en het is bovendien zeer praktisch voor voorzitters van het Vlaams Pleitgenootschap die een repliek moeten schrijven op een openingsrede van dit kaliber.

5.- Wat justitie betreft, geldt deze maatschappelijke evolutie eigenlijk nog meer. Veel van de regels die justitie beheersen staan in het Gerechtelijk Wetboek, dat dateert van 10 oktober 1967, en dat was toch al een stuk in de twintigste eeuw. Het Gerechtelijk Wetboek werd na 1967 nog diverse keren aangepast omdat de samenleving andere opdrachten gaf, en het ziet ernaar uit dat dit nog vaak zal gebeuren.

6.- Uiteraard heeft u in de openingsrede niet geponereerd dat alle regels inzake justitie afstammen van de negentiende eeuw, toen klassenjustitie inderdaad een aantal bevolkingsgroepen heeft uitgesloten. Het Vlaams Pleitgenootschap is hier overigens een onrechtstreeks gevolg van. Ik breng deze ontstaansgeschiedenis graag, ter gelegenheid van dit 120e werkingsjaar, nog even in herinnering. We schrijven 1881. Directe aanleiding van de oprichting van ons genootschap was de schrapping van een stagiair, Mr. Maurits Josson, omdat deze het gewaagd had in het Nederlands een pro deo verslag in te dienen. Dit was uiteraard een schending van zijn recht om zijn taal te gebruiken, maar volgens het Hof van Cassatie, dat Nederlandse pleidooien om deze reden weigerde, deed dit geen afbreuk aan het recht van de rechters, en bij uitbreiding dus de balieverantwoordelijken, om geen Nederlands te kennen. Vandaag de dag is de samenwerking tussen het Vlaams Pleitgenootschap en het Hof van Cassatie uitstekend. Het feit dat wij onze openingszitting op deze locatie mogen houden is hiervan het bewijs. Klassenjustitie, zoals door u aangehaald, kwam men ook in andere landen, in de negentiende eeuw, tegen. De Verenigde Staten van Amerika, bij voorbeeld, hadden dan ook een als liberaal aanziene grondwet, net zoals de Belgische grondwet trouwens. Toch belette dit niet dat ook het Amerikaanse hooggerechtshof, met betrekking tot de slavernij, een aantal volledig aberrante arresten zal vellen. Zo is er de uitspraak van het hooggerechtshof dat "slaven koopwaar zijn" uit 1857 en de beruchte uitspraak "separate but equal" van 1896, waarbij de apartheid van zwarten in de VS werd beschouwd als legaal. Ik zeg dit niet, omdat ik Belgische klassenjustitie wil goedkeuren, maar enkel om te benadrukken dat arresten zoals door u aangehaald slechts in een welbepaalde maatschappelijke context werden geformuleerd, een maatschappelijke context die geëvolueerd is. Vandaag zijn deze uitspraken, zowel in de VS als België, slechts een onderdeel van de rechtsgeschiedenis en maken zij, gelukkig maar, geen deel meer uit van het recht.

Verticaliteit

7.- Tot zover de geschiedenis. Uw fundamentele punt was dus dat verticaliteit, waarvan u heeft aangetoond dat deze reeds bestond in de negentiende eeuw - verticaliteit bestond trouwens vermoedelijk reeds in de prehistorie -, een obstakel is voor rechtsbedeling in een moderne, democratische samenleving. De eerste vraag die we ons moeten stellen is of de verticaliteit wel degelijk een soort van "algemeen rechtsbeginsel" is. M.a.w., zijn er niet reeds meer horizontale mechanismen dan u denkt?

8.- Goed, oppervlakkig gezien heeft u gelijk dat verticaliteit het beeld van justitie domineert. Wanneer u de website consulteert van justitie, te bereiken via het adres www.cass.be, zal u inderdaad een piramide vinden, met aan de top het Hof van Cassatie. U zal dit fenomeen vaststellen in andere landen, ook bij voorbeeld in Zuid-Afrika, waarnaar u verwijst in de openingsrede. Verticaliteit is immers noodzakelijk in een moderne democratie. In elke democratische samenleving dient immers een beroepsmogelijkheid te worden voorzien. De mogelijkheid van beroep suggereert inderdaad een zekere pyramidale structuur. Dat is onvermijdelijk. Graag zou ik van de gelegenheid gebruik willen maken om te pleiten voor meer verticaliteit. Ik vind het aberrant dat sommige vonnissen niet vatbaar zijn voor beroep, aangezien de wetgever van oordeel was dat de bedragen die het voorwerp zijn van het conflict te klein zijn. Evenwel is dat een visie, waar de rechtzoekende geen enkele boodschap aan heeft. Hoe luttel het bedrag ook, soms staat of valt de wereld van mensen erbij. Dat men dan deze mensen geen beroepsmogelijkheid gunt, is een vorm van uitsluiting en van klassenjustitie. Het maakt ook dat sommige (gelukkig niet allemaal) vrederechters zich dus heer en meester voelen in hun kanton, want tot bij het Hof van Cassatie raken dergelijke zaken ook niet, gelet op de kostprijs van de procedure. Dus: meer verticaliteit door het veralgemenen van de mogelijkheid tot beroep zou de rechtsbedeling en het rechtsgevoel van de burger ten goede komen.

9.- Maar volgens u is er dus meer aan de hand, en geldt verticaliteit ook op het niveau van elk rechtscollege. Ik hoor u immers verkondigen dat elk rechtscollege lijkt op een Mexicaans leger, met meer generaals dan soldaten. Zelfs alleenzettelende rechters worden aangesproken met "mijnheer de voorzitter". U noemt dit het voorzitterssyndroom. Nu wil het toeval dat ikzelf dit jaar voorzitter ben, weliswaar "slechts" van het Vlaams Pleitgenootschap. U dacht de voorzitters een almacht toe, die mij bijzonder aangenaam is in mijn huidige functie, en ik stel verheugd vast dat in de zaal een aantal bestuursleden bevestigend knikken bij deze interpretatie. De realiteit is evenwel anders. Ook de bestuursleden van het Vlaams Pleitgenootschap hebben een cruciale inbreng in de vereniging, en als voorzitter moet ik hiermee terdege rekening houden, wil ik tenminste van mijn werkingsjaar een succes maken. Het heeft geen zin dat een voorzitter éézijdig zijn wil oplegt. Terug naar de magistratuur. Ik deel uw vrees niet dat het gerechtelijk beraad door de voorzitter gedomineerd wordt. Het Gerechtelijk Wetboek bevat hiervoor enkele garanties. Zo bepaalt artikel 778 Ger.W. dat als eerste het jongste lid van het rechtscollege zijn mening moet geven. De voorzitter geeft als laatste zijn mening, om beïnvloeding te voorkomen. Er is ook geen sprake van een unanimitétsregel, of dus een vereiste dat alle zetelende rechters het eens zijn met de uitspraak, zoals U heeft gesteld. Er is wel een collegialiteitsbeginsel (de vereiste dat alle rechters het vonnis moeten ondertekenen – art. 782 Ger.W.), gekoppeld aan het geheim van het beraad. Indien er een unanimitétsregel zou zijn, zou dit overigens vaak tot rechtswegering leiden, en dat is zoals gekend een misdrijf.

10.- In werkelijkheid is de voorzitter van een rechtscollege dus enkel een primus inter pares, een eerste onder gelijken, en is het zijn rol om de debatten in goede banen te leiden. Dat doet geen afbreuk aan de mogelijkheid van de andere rechters om tussen te komen en vragen te stellen. Het lijkt mij dan ook vergezocht om ervan uit te gaan, in kamers met meerdere rechters, dat het standpunt van de voorzitter tijdens het beraad altijd gevolgd zal worden. Dat zou een negatie betekenen van de inbreng van de andere rechters. Jonge advocaten worden er, in het begin van hun stage, terecht op gewezen dat zij ook aandacht dienen te besteden aan de zogenaamde bijzitters. Zij zijn immers even belangrijk als de voorzitter om tot een gezamenlijk besluit te komen, dat, indien geen consensus tot stand komt, bij meerderheid zal beslist worden.

11.- Maar zoals u weet, mijnheer de openingsredenaar, er zijn voorzitters en voorzitters. Eén man of vrouw neemt in elk rechtscollege een bijzondere plaats in: de korpschef. Het is deze korpschef die inderdaad een aantal bevoegdheden heeft, en die dient op te treden als een soort manager, om de dienst te kunnen waarborgen. De korpschef heeft daarnaast nog andere taken. Zo zetelt de voorzitter van een rechtbank in de regel in kortgeding. Het feit dat na een beschikking in kortgeding door deze rechtbanken daadwerkelijk andersluidende bodemvonnissen worden geveld, duidt er op dat uw vrees voor beïnvloeding van rechtspraak met een korreltje zout dient te worden genomen. Men dient het gevaar van beïnvloeding van de rechtspraak van een gans rechtscollege door een dwingeland, weze hij of zij aan de top, ook niet te overdrijven Er is wel degelijk sprake van een collectieve besluitvorming en dus van horizontaliteit, maar ook vormen van verticaliteit zijn noodzakelijk. Ik steun mij trouwens op het standpunt van de adviesraad van de magistratuur inzake de vakantieregeling. Zij zijn van mening dat deze regeling niet gewijzigd moet worden en drukken hun vertrouwen uit in de korpschefs.

Controle op de magistratuur: gebrekkig?

12.- Zijn de huidige controlevormen op de magistratuur gebrekkig?

13.- U behandelt twee vormen van controle op de magistratuur. De eerste vorm is een horizontale, nl. de mogelijkheid voor het parket, krachtens artikel 140 Ger.W., om te waken over de regelmatigheid van de dienst van de zetel. Deze vorm van controle zou onder druk komen te staan, gewoon omdat de eerste voorzitter verklaard zou hebben dat hij dit, in zaken waarbij de Belgische Staat betrokken partij is, geen goed idee vindt en dit als "ongebruikelijk" bestempelt. Ook de Hoge Raad van de Magistratuur deelt in substantie dit standpunt. Los van het feit dat ik het inhoudelijk eens ben met het standpunt dat inmenging in zaken waarbij de Staat partij is minstens delicaat is, wil ik er op wijzen dat het aan het parket of de minister van justitie (zonder inmenging van andere regeringsleden) is om te oordelen of hij artikel 140 Ger.W. in dergelijke zaken toepast, en op welke manier. Dat kan niet anders, omdat de tekst van artikel 140 Ger.W. nogal vaag is. Stellen dat artikel 140 Ger.W. wordt uitgeschakeld gewoon omdat een magistraat zich hierover kritisch uitlaat, is erg overdreven en kan moeilijk

hard gemaakt worden. M.a.w., deze vorm van horizontale controle blijft voorlopig wel degelijk overeind.

14.- De tweede vorm van controle die u aansnijdt, is gebaseerd op artikel 398 Ger.W. Artikel 398 Ger.W. stelt, ter herinnering, dat het Hof van Cassatie toezicht uitoefent op de hoven van beroep, wat een verticaal controlemechanisme is. Ik ben van mening dat het beter is om dit artikel af te schaffen. Het is onduidelijk geformuleerd, niemand weet daardoor hoe het moet worden toegepast. En fundamenteeler, elk rechtscollege moet op een volledig onafhankelijke manier kunnen werken.

15.- Ik ben het radicaal oneens met uw stelling dat artikel 410 §1 Ger.W. ontoepasbaar is geworden, gewoon omdat artikel 398 Ger.W. niet op een collectieve wijze zou zijn toegepast. Artikel 410 §1 Ger.W. stelt duidelijk dat een tuchtprocedure tegen de eerste voorzitter van het Hof van Cassatie moet worden opgestart door de algemene vergadering van het Hof van Cassatie. Dit is een horizontaal, intern en collectief controlemechanisme. Artikel 398 Ger.W., dat dus een verticaal controlemechanisme is en dus van een heel andere orde, stelt niet uitdrukkelijk, zoals artikel 410 §1 Ger.W., dat de bevoegdheid om toezicht uit te oefenen op andere rechtscolleges ligt bij de algemene vergadering van het Hof van Cassatie. Men kan dus niet aantonen dat de eerste voorzitter ontsnapt aan elke vorm van controle. Artikel 410 §1 Ger.W. zelf spreekt dit tegen.

16.- Als besluit stel ik dan ook dat controle op de magistratuur wellicht voor verbetering vatbaar is, maar deze dient wel op een interne wijze georganiseerd. De oprichting van een aparte tuchtrechtbank binnen de magistratuur lijkt mij de aangepaste formule.

Naar een horizontale rechtsbedeling

17.- Mijnheer de openingsredenaar, u pleit voor heel wat maatregelen, die volgens u leiden tot een betere en dus horizontale rechtsbedeling. In het laatste gedeelte van mijn repliek wens ik deze maatregelen te beoordelen: zijn ze noodzakelijk, dragen ze iets bij, of zijn ze integendeel met kracht van de hand te wijzen.

18.- U heeft uiteraard gelijk dat waarheidsvinding niet gelijk is aan rechtsbedeling. Men moet durven erkennen dat recht mensenwerk is. Het is perfect mogelijk dat twee magistraten, in soortgelijke zaken, allebei volledig ter goeder trouw, tot een totaal ander besluit komen. Om die reden is het, niet voor de waarheidsvinding, maar wel voor de rechtsbedeling noodzakelijk, dat het recht op een zekere uniforme wijze wordt toegepast. Daarvoor is verticaliteit noodzakelijk: het garanderen van de mogelijkheid tot een veralgemeend beroep, waarvoor ik reeds eerder heb gepleit, en uiteraard ook de mogelijkheid voor het Hof van Cassatie om op juridisch vlak de hoven van beroep terug te fluiten. Deze uniformiteit zal nooit perfect zijn, maar ze is wel noodzakelijk, niet alleen voor de rechtsbedeling, maar ook voor de beeldvorming. Het is namelijk zeer moeilijk om aan de burger uit te leggen dat recht

tot fundamenteel verschillende oplossingen kan leiden.

19.- Ik heb niet de indruk dat iemand nog gelooft dat rechtsbedeling gelijkstaat aan waarheidsvinding. Om deze reden is het niet bijzonder nuttig om 'dissenting opinions' in ons rechtsstelsel te introduceren, om dat onderscheid te benadrukken. Het kan wel nooit leiden tot het opnemen, door magistraten, van iets dat men kan assimileren met politieke verantwoordelijkheid. Magistraten moeten onafhankelijk blijven en een eventuele evaluatie kan nooit betrekking hebben op de inhoud van vonnissen of overijver in het maken van 'dissenting opinions'.

20.- Moet in een moderne democratie iedereen verantwoording afleggen, en zo ja, aan wie? De rol van de korpsoversten uitgenomen met betrekking tot de evaluatie van magistraten staat voor mij haaks op het elementaire feit dat een evaluatie per definitie een vorm van verticaliteit inhoudt. Wel kunnen de korpsoversten wellicht beter omkaderd worden (bv. door het aanleren van human resources technieken) maar dat vergt dat de overheid bereid is te investeren in een moderne justitie, wat ik ten zeerste betwijfel, jammer genoeg.

21.- U heeft het met ons gehad over het onderscheid tussen macht en gezag. Macht heeft volgens u met verticaliteit, met hiërarchie te maken, terwijl gezag dan weer te maken heeft met dialoog: via een redelijke en voorbeeldige houding, de bereidheid om verantwoording af te leggen en in dialoog te treden met partijen kan men gezag opbouwen. U verwijst naar de vrederechten, die een voorbeeld zouden zijn van horizontale rechtsbedeling. Daar worden immers, volgens de door u geciteerde cijfers, door sommige vrederechters erg veel minnelijke schikkingen bereikt. Sta mij toe om eerst te benadrukken dat justitie misschien een staatsmacht is, maar dat dit nog niet wil zeggen dat rechtscolleges macht uitoefenen in een democratie. Rechtscolleges hebben geen macht: zij hebben bevoegdheden die hen worden toegewezen door de wetgever en dus ook kunnen worden afgenomen, zij beslissen zelf niet over de zaken die zij behandelen en het is aan de partijen om het initiatief te nemen om naar de rechtbank te stappen. M.a.w., "macht" in deze context is een wel heel relatief begrip. Ook gezag is een relatief begrip: men mag voor mijn part de justitiepaleizen van glas bouwen, maar of dit iets fundamenteel verandert aan de verhouding met de rechtzoekende is maar zeer de vraag. Een rechter heeft maar gezag, in de mate dat hij ook een beslissingsbevoegdheid heeft. Anders wordt hij meestal niet serieus genomen. Ook de vrederechters hebben gezag, omdat zij dit ontleen aan een zekere status. Zij hebben een aureool van onafhankelijkheid, die hen een apart statuut geeft binnen onze maatschappij, waaraan zij dus gezag ontleen. En sommige mensen hebben natuurlijk gezag, wat van pas kan komen in een functie binnen de magistratuur. Ik denk trouwens niet dat de werkwijze van de vrederechten zo maar naar alle andere rechtscolleges kan worden geëxtrapoleerd.

22.- Het belang van een goede motivering, bij het redigeren van een beslissing, is cruciaal. Voor mij is een goede motivering gestoeld op een verantwoordingsverplichting: de rechtzoekende heeft recht op een duidelijke uitleg. Het stelt de partijen in staat om de beslissing te begrijpen en om, in voorkomend geval, te beslissen al dan niet beroep in te stellen. Het stelt het rechtscollege van een hogere aanleg in staat om kennis te nemen van de beweegredenen van de auteur van de bestreden beslissing, wat hen in staat stelt om na te gaan of deze beslissing terecht werd gewezen of niet. Sommige rechtscolleges zijn uiteraard beter

in motiveren dan andere. Ik heb toch heel wat goed gemotiveerde vonnissen en arresten gelezen op diverse niveaus. Ik stel trouwens vast dat dit ook geldt voor het Grondwettelijk Hof en de Raad van State. Door het eerder beperkt voorwerp van een cassatieberoep is de motivatie van het Hof van Cassatie meestal inderdaad beknopter, maar de door het Hof onderzochte aspecten zijn meestal erg beperkt, wat een perfect logische verklaring biedt voor een beperktere motivatie.

23.- Ik begrijp ook niet waarom er wordt gepleit voor een college van de zetel. Ik vind het ook belangrijk dat de magistratuur een stem heeft, maar daarvoor dient de adviesraad. Het college van de zetel, wat ook de samenstelling is, lijkt mij fundamenteel problematisch, aangezien er wordt vergeleken met het college van procureurs-generaal. Die stippelen een beleid uit, een verwachting die een college van de zetel niet kan honoreren, hoe horizontaal het ook mag zijn samengesteld. Elke rechter zal wel een beleid uitstippelen. Het is evenwel aan de wetgever, als hij niet kan leven met bepaalde interpretaties die leven binnen de hogere of lagere rechtspraak, om de wet oordeelkundig te wijzigen. Een college van de zetel is dus nergens voor nodig.

24.- Ik ben het wel eens met uw stelling dat de Hoge Raad geen nieuwe bevoegdheden nodig heeft. U bent immers niet voor machtsconcentratie. Ik ook niet. In die zin begrijp ik niet dat u pleit voor een samenvoeging van het Hof van Cassatie, het Grondwettelijk Hof en de Raad van State. Ik ben voor specialisatie. Vandaar dat ik ook vijandig stond en sta tegen de hervorming van justitie die gepland was, en waarbij de gespecialiseerde rechtscolleges werden opgegeven. In een handelszaak oordelen is iets anders dan trancheren in een arbeidsconflict. Als advocaten zich meer en meer specialiseren, dan geldt die noodzaak ook voor magistraten. Ik zie dan ook niet in waarom de hoogste gerechtshoven zouden moeten worden samengevoegd.

25.- Ik denk ook dat het cruciaal is om de persrechters meer omkadering te geven. Ik vind zelfs dat persrechters, wellicht in overleg met de korpsoversten, de bevoegdheid mogen krijgen om zeer gemediatiseerde en voor de samenleving belangrijke dossiers aan een vorm van snelle behandeling te onderwerpen, met respect uiteraard voor de rechten van partijen. Soms is het sociologisch immers zeer belangrijk dat een beslissing snel wordt genomen en dit zou het imago van justitie ten goede komen.

26.- Bij wijze van besluit kan ik vaststellen dat justitie behoefte heeft, zowel aan verticaliteit als aan horizontaliteit. Er is geen reden om ons justitiegebouw van haar justitiële functie te beroven. Met eenvoudige aanpassingen, bij voorbeeld met betrekking tot de binnenarchitectuur, ben ik er van overtuigd dat ons justitiepaleis het symbool kan worden van een moderne justitie, wat in de eerste plaats zal afhangen van de mentaliteit van diegenen die aan justitie werken: magistraten, parket en advocaten. Een beeldenstorm, zowel letterlijk als figuurlijk, is evenwel nergens voor nodig. U heeft dus gedeeltelijk terecht gebruld, en geef toe, een brullende leeuw wekt in onze collectieve herinnering altijd sympathie op.

Yves Lemense